

Katholieke Nationale Commissie voor Æcumene
Commission Nationale Catholique pour l'Æcuménisme
Rue Guimard 1 – 1040 Bruxelles
ce.belgica@interdio.be - 02 507 05 93

Zesenvijftigste oecumenische ontmoetings- en studiedag
Cinquante sixième journée œcuménique d'étude et de rencontre

<p style="text-align: center;">Oorlog en vrede Een uitdaging voor de christelijke Kerken - Guerre et Paix Un défi pour les Eglises chrétiennes</p>
--

Zaterdag - samedi 09.12.2023
Theologisch en Pastoraal Centrum
Groenenborgerlaan 149 – 2020 Antwerpen

Overzicht van de belangrijkste oecumenische gebeurtenissen 2023

Prof. Dr. Peter De Mey (KU Leuven)

In mijn overzicht van belangrijke gebeurtenissen uit de internationale oecumenische beweging in het afgelopen jaar, wil ik twee documenten bespreken en één verjaardag. Ik begin met de internationale dialoog tussen Orthodoxen en Katholieken, die voor de Katholieke Kerk zeer belangrijk is. Het is bijna een wonder dat in dit klimaat van oorlog en intra-orthodoxe spanningen tijdens de recentste bijeenkomst van deze commissie, die tijdens de eerste week van juni 2023 in Alexandrië, Egypte, plaatsvond, toen de Orthodoxe Kerk Pinksteren vierde, toch een consensus werd bereikt over een document dat de titel 'Synodaliteit en primaatschap in het Tweede Millennium en vandaag' meekreeg.¹ Verschillende autocefale kerken, waaronder het Patriarchaat van Moskou, konden de uitnodiging van het oecumenisch patriarchaat om deel te nemen aan deze dialoog, echter niet aanvaarden, maar het Orthodoxe concilie van Kreta had eerder verklaard dat dit de legitimiteit van de dialoog niet in het gedrang brengt.

Het tweede document dat ik zal bespreken was al langer klaar, maar de publicatie had vertraging opgelopen. Het is een document van de zogenaamde Groupe des Dombes. Al meer dan 70 jaar ontmoet een vaste groep van zo'n veertig protestantse en katholieke theologen elkaar op het eind van de zomer voor gebed en studie. In november verscheen bij de Franse uitgever Le Cerf een lijvig boek van 288 pagina's dat handelt over de katholiciteit van de kerken.² Zoals ik in een recent artikel

¹ <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-orientale/chiese-ortodosse-di-tradizione-bizantina/commissione-mista-internazionale-per-il-dialogo-teologico-tra-la/documenti-di-dialogo/document-d-alexandrie---synodalite-et-primaute-au-deuxieme-mille.html>. Intussen verschenen de eerste inleidingen over het document. Zie bv. <https://www.lanuovaeuropa.org/chiesa/2023/08/04/la-pentecoste-di-alessandria-lecumenismo-vive/> en Paul McPartlan, "The Alexandria Document," in *Ecclesiology* 19 (2023), 255-264.

² <https://www.editionsducerf.fr/librairie/livre/20402/De-toutes-les-nations>

heb betoogd, gaat van dergelijke informele groepen doorgaans een grotere dynamiek uit dan van de door Rome aangestuurde dialogen.³

De verjaardag die ik ter sprake breng, is die van een overeenkomst uit 1973 die de naam kreeg van het congrescentrum Leuenberg nabij Bazel waar ze tot stand kwam. De meeste Lutherse, Gereformeerde en Verenigde Protestantse kerken in Europa besloten toen plechtig dat de weg tot het herstel van de volledige kerkgemeenschap nu open lag.⁴

De internationale dialoog tussen Katholieken en Orthodoxen over synodaliteit en primaatschap

De laatste twee documenten van de Orthodox-Katholieke internationale dialoog, het document van Chieti uit 2016 en het document van Alexandrië uit 2023, bespreken overeenkomsten en blijvende twistpunten tussen beide kerken omtrent synodaliteit en primaatschap in respectievelijk het eerste en het tweede millennium. Ze bouwen hiermee verder op de theoretische grondslag die in het zogenaamde document van Ravenna in 2007 werd gelegd. Toen werd gesteld dat conciliariteit en gezag op elk niveau van kerkelijk leven – lokaal, regionaal en universeel – noodzakelijk zijn. Aan het begin van het document van Alexandrië wordt de lezer er met een citaat uit het vorige document aan herinnerd dat de ene kerk van meet af aan bestond als een “veelheid van lokale kerken.” Zowel in iedere lokale kerk als in hun onderlinge relaties was de gemeenschap die de Heilige Geest er tot stand bracht er één van “d’unité dans la diversité eenheid in verscheidenheid.” De rest van het document bestaat uit weinig meer dan uit het gezamenlijk herlezen van de “bewogen geschiedenis van het tweede millennium”, die in vier periodes wordt ingedeeld.

- Het jaar 1054 staat bekend als het grote schisma, maar de relaties tussen orthodoxen en katholieken gingen pas echt bergaf tijdens de vierde kruistocht, vooral toen de paus een Latijnse patriarch in Jeruzalem en Alexandrië aanstelde. Het document onderstreept echter dat zowel Rome als Constantinopel nog lange tijd synodaal werden bestuurd, door de Romeinse synode of door de synode van de patriarchen van het Oosten. Deze periode eindigt in 1438-39 met het Concilie van Florence. De katholieken in de commissie probeerden aan hun Orthodoxe dialoogpartners duidelijk te maken dat dit concilie zo’n nadruk legde op het pauselijk primaatschap om tegenkrachten terug te dringen die in hun verdediging van het concilie eigenlijk de invloed van de wereldlijke macht op de kerk probeerden te vergroten.
- Tussen de Reformatie en de 18^e eeuw poogde de Katholieke Kerk de eenheid te herstellen door bepaalde groepen orthodoxe bisdommen te overhalen het gezag van Rome te erkennen en geünieerde kerken te worden. Het document onderstreept dat dit door de Orthodoxe kerk als “een wonde en een bedreiging” werd aangevoeld en als “een vorm van proselitisme” of **missioneringsdrang**. Dertig jaar geleden schreef dezelfde commissie een document waarin het uniatisme als methode van eenheid verworpen werd maar tegelijk het recht op pastorale ondersteuning van de betrokken gemeenschappen werd bevestigd. Het zwijgen over het document van Balamand toont welke open werven de dialoog in de toekomst nog wacht.

³ Cf. Peter De Mey, “‘Hoelang is de weg die nog voor ons ligt?’ (*Ut Unum Sint*): Inertie overwinnen op weg naar zichtbare eenheid”, in *Collationes* 53 (2023) 47-68.

⁴ Zie bv. Jan Gross, “Der Weg nach Leuenberg: Zur Entstehung der Leuenberger Konkordie”, in *Materialdienst der Kirchen* 74 (2023), 111-115, Thomas-Andreas Pöder, „Zur Methode der Leuenberger Konkordie“, *ibid.*, 116-123 en Barbara Hallensleben, „Die Leuenberger Konkordie/die GEKE als ökumenisches Modell? Eine katholische Perspektive“, *ibid.*, 151-155.

- Wat de 19^e eeuw betreft heeft de Orthodoxe Kerk grote moeite met de afkondiging door het Eerste Vaticaans Concilie van de onfeilbaarheid en universele jurisdictiemacht van de paus. Maar de katholieke dialoogpartners **brachten ook verzachtende omstandigheden aan**: het Vaticaan was bevreesd voor de ontwikkeling van nationale kerken en het concilie wilde het niet over de paus alleen hebben, maar ook over de hele kerk, maar kwam er niet toe door het uitbreken van de Frans-Duitse oorlog.
- Het document waardeert tenslotte dat beide kerken in de eerste helft van de twintigste eeuw door de herontdekking van de kerkvaders naar elkaar zijn toegegroeid en ziet een parallelle interesse voor de lokale kerk als een eucharistische gemeenschap in Vaticanum II en in het panorthodoxe Concilie van Kreta. De oproep tot het herdenken van het Petrusambt door Paus Johannes-Paulus II en de pleidooien van Paus Franciscus voor een synodale kerk met reële beslissingsmacht worden door de Orthodoxe Kerk sterk gewaardeerd terwijl katholieken het belangrijk vinden “dat voor de orthodoxen het primaatschap geen loutere eretitel is.”⁵

Nu beide kerken de samenhang tussen synodaliteit en primaatschap onderstrepen zijn ze bereid verder te blijven streven “naar eenheid in geloof en leven.” Aangezien de ecclesiologische thema’s nu alle behandeld lijken, zou de internationale dialoog tussen katholieken en orthodoxen zich misschien voortaan kunnen richten op ethische thema’s. Ze zou daarmee in het voetspoor treden van de internationale dialoog die de Orthodoxe Kerk met de Anglikaanse Gemeenschap voert onder het voorzitterschap van Metropoliet Athenagoras van België. In hun jongste dialoogtekst *Dying Well, Living Well: Our Sure and Certain Hope*, die vorig jaar in het Grieks-Orthodoxe klooster van Penteli werd afgewerkt, komen vragen omtrent het levenseinde aan bod.

Een nieuwe sleuteltekst van de Groupe des Dombes: naar een nieuw verstaan van de katholiciteit van de kerken

Het zonet besproken document van de Orthodox-katholieke dialoog had het reeds enkele keren over het begrip ‘katholiciteit’. Een bepaalde groep Orthodoxe theologen, de Slavofielen, spraken in de 19^e eeuw over *sobornost* of katholiciteit als de “deelname in het leven van de kerk van alle gedoopten” en volgens de Orthodoxe kerk was de universalistische ecclesiologie van Vaticanum I een aanfluiting “van de katholiciteit van iedere lokale kerk.” De Protestantse en katholieke theologen van de Groupe des Dombes hebben een heel boek over het begrip ‘katholiciteit’ geschreven, waarvan ik hier slechts enkele sleutelgedachten kan vermelden en dat bijvoorbeeld door onze eigen subcommissie voor de dialoog tussen de Rooms-Katholieke Kerk en de Verenigde Protestantse Kerk van België aandachtig gelezen dient te worden.

De Groupe des Dombes heeft in nagenoeg al haar documenten sinds 1991 gesteld dat bekering niet alleen een opdracht is voor individuele gelovigen, maar ook voor de kerken zelf. Zelfs het begrip katholiciteit moet hervormd worden, zo wordt met de mooie woordspeling “vers une catholicité réformée” aangegeven. Die hervorming is een opdracht voor katholieken en protestanten want katholiciteit is immers meer dan katholicisme en hervormen is meer dan Protestants worden. Het nieuwe verstaan van katholiciteit omvat volgens deze groep van theologen drie componenten, die voortdurend herdacht en hervormd moeten worden: het gaat erom “de omvattendheid (in het Grieks *kath’olos*) van het apostolische geloof te verdedigen”; het gaat om “de universaliteit van de

⁵ In aanwezigheid van vertegenwoordigers van bijvoorbeeld het Patriarchaat van Moskou zou deze lijn vermoedelijk anders geklonken hebben.

verkondiging van het evangelie van Christus” in dialoog met alle mensen en culturen, en tenslotte om “de interne diversiteit in de eenheid en in de gemeenschap van de Kerk.” (§ 505). Als resultaat van deze lange reflectie over katholiciteit reiken de theologen aan hun kerken een gedurfde stelling aan, dat “*de Katholieke Kerk en de kerken die uit de Reformatie voortkomen één enkele kerk uitmaken, ook al wordt die nog door een onvolmaakte gemeenschap gekenmerkt.*” (§ 533) In het kader van dit overzicht wil ik nog enkel de zeventvoudige weg van bekering voorstellen die de kerken meekrijgen op weg naar een hervormde katholiciteit:

- Is het niet hoog tijd om iedere kerk die in de loop van de geschiedenis is ontstaan als een gave te beschouwen?
- Katholieken moeten leren onderscheid maken tussen de begrippen ‘katholiek’ en ‘katholicisme’; de Protestantse kerken moeten de kerk in hun geloofsbelijdenissen ook “katholiek” durven noemen.
- Zichzelf katholiek noemen als kerk ontslaat ons niet van de verplichting naar eenheid te blijven streven en te erkennen “dat de andere christelijke confessies ook delen in de katholiciteit van de kerk van Christus.” (§ 582)
- Protestant en katholieken moeten verdere stappen blijven zetten in de richting van een synodale kerk op alle niveaus van kerk-zijn. Volgens dit document kunnen de kerken uit de Reformatie zich voorstellen dat de christelijke kerken samen zouden geleid worden door “een college van kerkleiders waarbinnen de bisschop van Rome de *primus inter pares* zou zijn, als een teken dat uitdrukt dat we één enkele kerk vormen, ook al is onze gemeenschap nog onvolledig.” (§ 598)
- De kerken die aan dit overleg deelnemen erkennen elkaars doopsel. Maar vele christenen hebben het er moeilijk mee “dat het sacrament van het doopsel niet leidt tot het sacrament van de eucharistie voor alle gedoopten.” (§ 602) Daarom worden de kerken uitgenodigd stappen te blijven zetten in de richting van grotere eucharistische gastvrijheid.
- Ook op het vlak van liturgie worden katholieken en protestanten uitgenodigd verder van elkaars rijke tradities te leren.
- Het document pleit tenslotte voor een katholiciteit die “gericht is op de wereld”.

De 50ste verjaardag van de Leuener Konkordie (1973)

Zo zijn we tenslotte bij onze verjaardag aanbeland. Na bijna 20 jaar van voorbereidende gesprekken konden de leiders van de meeste Protestantse kerken in Europa de zogenaamde Concordie van Leuening ondertekenen. Ze bleven afzonderlijke kerken, met hun eigen belijdensteksten. Maar ze hadden herontdekt dat de Augsburgse confessie in 1530 al had ingezien dat het “voor waarachtige eenheid voldoende is het eens te zijn over de leer van het evangelie en de bediening van de sacramenten.” Ze besloten nu elkaars voorgangers te erkennen en hun gelovigen toe te laten deel te nemen aan elkaars avondmaalsvieringen. Dit liet hen ook toe intensief samen te werken in verkondiging en dienst aan de wereld. Men kon voortaan krachtiger protest aantekenen tegen de Berlijnse muur en de opsplitsing van Europa in twee blokken. Het zou nog ongeveer 45 jaar duren voor men in 2018, vijf jaar geleden, met een nieuwe naam kon aangeven dat men niet langer de ‘Leuening Fellowship’, maar de ‘Gemeenschap van Protestantse kerken in Europa’ was.⁶ Die gemeenschap kon reeds op 18 maart 2022 in een communiqué “de eenzijdige aanval van de Russische federatie op de soevereine staat van Oekraïne” veroordelen en stellen “dat Oekraïne het

⁶ <https://www.leuening.eu/>

legitieme recht op zelfverdediging had.”⁷ Het eenheidsmodel waarvoor hier gekozen werd, is een ander dan de zoektocht naar een organische eenheid tussen kerken. Katholieken en orthodoxen zijn van mening dat ook een aantal aspecten van de kerkstructuur wezenlijk zijn voor de kerk. Maar eerder dan te blijven klagen over de fundamentele verschillen tussen de grote christelijke families roept deze verjaardag ons op om de gemeenschap met onze zusterkerken verder te verdiepen.

⁷ <https://www.leuenberg.eu/cpce-statement-on-the-war-on-ukraine/>